

Peer review ve společenských vědách

Ze zkušeností českých akademiků

Mgr. Olga Malinovská

Konzultant:
Mgr. Karel Šima, Ph.D.

Práce se zaměřuje na pohled českých akademiků z oblasti společenských věd na proces peer review a problémy s ním spojené. První část práce na základě dostupné literatury popisuje teoretická východiska pro peer review. V dalších částech práce jsou popsány odpovědi na jednotlivé otázky interview týkající se peer review v oblasti odborných publikací, projektových žádostí a metodiky hodnocení VaV. Diskuze a závěr podávají přehled nejčastějších problémů v oblasti peer review, které sami akademici považují za důležité.

One of the main moral principles of virtually all major religions and cultures is the ethic of reciprocity, sometimes known as the Golden Rule: Treat others as you would like to be treated. Show mutual respect. This Golden Rule is also a fundamental principle of the process of peer review.

- ROBERT L. BALSTER

1. ÚVOD

Peer review je proces, ve kterém je hodnocena vědecká práce, výzkum nebo myšlenka určitého autora jinými experty v dané oblasti. Peer review vzniklo především v lékařství a přírodních vědách již před 300 lety a poté se postupně šířilo i do jiných oborů, zejména společenských (Weller, 2001, McCormack, 2009). Čeština pro peer review používá výraz „recenze“ nebo „posouzení“, avšak obsahově se tyto termíny plně nepřekrývají. Anglický termín „peer“ může odkazovat buď na vrstevníka, tj. na člověka, který je v podobné pozici a má podobné zkušenosti, nebo na recenzenta jako na rovného autorovi. V této souvislosti lze polemizovat i nad hojně používaným českým termínem „oponent“ (Špála, 1999).

Peer review vyžaduje komunitu expertů v dané (a často úzce definované) oblasti, kteří jsou kvalifikováni a schopni nestranného posouzení. Nestranné hodnocení, zvláště u práce, která je šířeji definována nebo patří do více oborů, však může být obtížné zajistit.

Peer review proces nebo recenzní řízení jako takové je základní podmínkou pro zveřejnění určité publikace nebo udělení grantu. Proto existuje několik podob peer review: při posuzování odborných článků se může jednat o recenzi, kterou provádí editor nebo recenzent, dále existuje peer review pro hodnocení monografií a v neposlední řadě se peer review využívá při posuzování projektových záměrů (Haack, 2007). Jak uvádí Roberts a Shambrook (2012), publikace nebo projekt, které nepodstoupily peer review proces, se v akademickém světě považují za méně hodnotné až podezřelé. Tento názor je založen na důvěře, kterou ostatní vědci vkládají do recenzentů, to však s sebou přináší vysoké nároky na schopnosti a kredibilitu recenzentů.

V první řadě je třeba zdůraznit, že peer review přináší celou řadu výhod. Mezi jiným získání kritického, ale přitom citlivého hodnocení kvality vědeckých výstupů, v mnoha případech seznámení se s pohledem zvenčí nejen v rámci české komunity, ale i ze zahraničí, získání rad a zjištění dobré praxe hodnotících kolegů (peers), vylepšení odpovědnosti autorů, vytváření sítí a spolupráce s jinými odborníky a mnohá další (Národní ústav odborného vzdělávání, [online]).

Avšak peer review jako jeden z hlavních kontrolních mechanismů s sebou přináší i řadu nevýhod. Především je známo mnoho případů, kdy články, které již byly publikovány, po několika letech procházely peer review procesem a byly zamítnuty, nebo naopak existuje příklad článku, který byl nejdříve zamítnut a po 30 letech za něj jeho autor dostal Nobelovu cenu (srov. např. Peters and Ceci study, 1982 in Hemlin, 2009; Akerlof, 2003). Dále se jako problém často uvádí, že výsledek peer review závisí do značné míry na výběru recenzentů a je tak ovlivněn agenturou nebo časopisem, který recenzenty určuje. Mezi další důležité námítky patří i velký počet publikací na malé množství recenzentů, což celý proces zpochybňuje (Hemlin, 2009). Langfeldt (2006) dále uvádí, že různí hodnotitelé mohou mít různé přístupy ke stejnému výzkumu, a že recenzenti hodnotí vlastní obor lépe než obory jiné, což se může stát překážkou při hodnocení projektů interdisciplinární povahy. Pokud navíc se jedná o projekt neobvyklé interdisciplinární spolupráce, jsou tyto projekty hodnoceny mnohem hůře, než projekty s běžnými interdisciplinárními překryvy. Další velkou otázkou jsou kritéria pro vyloučení recenzentů, která se liší napříč časopisy, agenturami ale i zeměmi. A posledním důležitým bodem je politika financování, která pomocí peer review určuje výši finančních prostředků na jednotlivé instituce a organizace.

Cílem této práce je přinést pohled na zkušenosti českých akademiků z oblasti společenských věd s procesem peer review a review obecně. Jednotlivé otázky byly kladeny tak, aby uvedly dotazované do dané problematiky a zároveň jim nechaly dostatek prostoru pro definování vlastního pohledu na dané téma, kdy zvláštní pozornost byla věnována možným chybám a obtížím, které během peer review procesu vznikají. Vzhledem k vlastnímu oborovému zaměření autorů a historii procesu peer review, která byla nastíněna výše, jsme si vybrali dotazované z oblasti společenských věd, neboť právě v těchto oborech často panuje názor, že peer review je jakýmsi policejním nástrojem, který má sloužit ke kontrole akademiků a ztěžování jejich práce. V následujícím výzkumu jsme se proto pokusili zjistit, jak se doopravdy staví čeští akademici k otázce peer review ve společenských vědách.

2. METODOLOGIE

Při definování humanitních vs. přírodovědných oborů jsme vycházeli z Biglanova (1973 in Goel, 2010) rozdělení vědních oborů. Toto rozdělení nám pomohlo zařadit všechny základní obory, které se vyučují na českých vědeckých a výzkumných institucích do jedné velké skupiny společenských věd. Do této skupiny jsme zařadili např. sociologii, právo, pedagogiku, politologii a psychologii.

„Někteří metodologové chápou kvalitativní výzkum jako pouhý doplněk tradičních kvantitativních výzkumných strategií, jiní zase jako protipól nebo vyhraněnou výzkumnou pozici ve vztahu k jednotné, na přírodovědných základech postavené vědě.“ [1] Hendlův výrok zde nepřímou podporuje naše rozdělení na vědy přírodovědné a společenské a následnou volbu kvalitativního přístupu k tématu. Ve výzkumu jsme zvolili metodu polostrukturovaného interview, které je dle Miovského (2006) nejrozšířenější podobou interview, neboť dokáže vyřešit nevýhody jak nestrukturovaného, tak plně strukturovaného interview. Autor (2006, s. 159 – 160) navíc upozorňuje, že pro polostrukturované interview je potřeba náročnější odborná příprava: „Vytváříme si určité schéma, které je pro tazatele závazné. Toto schéma obvykle specifikuje okruhy otázek, na které se budeme účastníků ptát. Obvykle je možné zaměřovat pořadí, v jakém se okruhům věnujeme, a dle potřeby a možností tedy toto pořadí upravujeme, abychom tím maximalizovali výtěžnost interview.“

Autor dále uvádí (2006), že při polostrukturovaném rozhovoru se může používat i tzv. inquiry (vysvětlení a upřesnění odpovědi účastníka), které znamená, že si necháváme od dotazovaného vysvětlit, jak danou věc vnímá. „Ověříme si, že jsme ji správně pochopili a interpretovali, klademe různé doplňující otázky a téma rozpracováváme do hloubky, do jaké je to užitečné vzhledem k cílům a definovaným výzkumným otázkám (Mioviský, 2006, s. 160).“

U těchto typů rozhovorů je definované tzv. jádro interview – minimum otázek, popř. témat, která tazatel musí probrat. V tomto případě existuje určitý stupeň jistoty, že důležitá témata budou prodiskutována, i přesto, že pořadí otázek může být odlišné a mohou se vyskytovat i drobné rozdíly při pokládání otázek. K tomuto jádru se pak připojují doplňující otázky, které se výzkumníkovi jeví jako důležité či vhodným způsobem doplňující původní zadání. V průběhu rozhovorů ale i analýze jsme měli příležitost s těmito doplňujícími otázkami dále pracovat, neboť přinášely velmi užitečné a kontextuálně důležité informace. Tyto informace nám pomohly se na daný problém podívat z širšího hlediska a dosáhnout tak vyšší přesnosti a získat více informací než při plně strukturovaném interview (Mioviský, 2006).

Hlavními výzkumnými tématy se staly tyto oblasti:

- Peer review a review v oblasti odborných publikací, projektových žádostí a metodiky hodnocení VaV
- Peer- review a review v prostředí českých společenských věd
- Peer review jako proces a jeho součásti
- Role peer review v alokovaní finančních prostředků

Na základě těchto témat byla vytvořena sada otázek, která byla postupně redukována. Dotazovaným proto bylo položeno 14 otázek týkajících se procesu peer review a review obecně:

- Jaké jsou Vaše zkušenosti s peer review?
- Co shledáváte jako pozitivní či negativní na peer review ve společenských vědách? (Proč?)
- Domníváte se, že peer review by měla být anonymní nebo otevřená? Proč?
- Přispívá podle vás peer review k tzv. Matoušovu efektu?
- Myslíte si, že s pomocí metody peer review je možné odlišit kvalitní výzkum od tzv. pseudovýzkumu?
- Jaký by podle Vás měl být počet oponentů?
- Myslíte si, že review-proces má být otevřený i těm, kteří jsou recenzováni? Měli by do něj vstupovat? (komentáře, vyjádření k posudku atd.)
- Jaká by podle Vás měla být kritéria pro vyloučení osoby jako recenzenta při posuzování žádosti o grant/prostředky?
- Jak se stavíte k otázce peer review při posuzování výstupů výzkumu úzce zaměřeného na národní kulturu a společnost (př. český jazyk, české právo)? Proč?
- Myslíte si, že by se peer review proces měl lišit při hodnocení výstupů v jednotlivých disciplínách a v interdisciplinárním bádání? Jak?
- Pokud se používají výstupy pro hodnocení metodou peer review při rozdělování finančních prostředků (hodnocení institucí), jaké výstupy by se podle Vás měly hodnotit? Jak je vybírat?
- Je podle Vás možné hodnotit společenský přínos výsledků vědecké činnosti pomocí metody peer review?
- Myslíte si, že jsou nějaké rozdíly mezi jednotlivými zeměmi v případě rozdělování finančních prostředků pomocí mechanismů založených na peer review? Máte s tím vlastní zkušenosti?
- Domníváte se, že s pomocí peer review se dá ovlivnit vývoj vědy? (Jak?)

Během interview bylo se svolením dotazovaných využito audiozáznamu, který zaznamenal obsah rozhovorů pro jejich pozdější analýzu. Tazatel si mohl dělat poznámky pro svou vlastní potřebu, případně mohl zaznamenávat zajímavá pozorování, která v záznamu by bylo snadné přehlédnout.

Dalším postupem je systematizace získaných dat, kdy Hendl (2008) uvádí čtyři typy transkripce textového materiálu získaného metodou polostrukturovaného interview – doslovnou transkripci, komentovanou transkripci, shrnující protokol a selektivní protokol. Vzhledem k aktuálnosti tématu a i drobným nuancím v hlase nebo výrazu jsme považovali za relevantní využití doslovné transkripce, kdy všechny rozhovory byly přepsány a dále vyhodnoceny. Výsledky vyhodnocení uvádíme na následujících stranách.

Dotazovanými byli akademici ze třech velkých univerzit v České republice – Univerzity Karlovy v Praze, Masarykovy Univerzity v Brně a Univerzity Palackého v Olomouci. Dotazovaní buď zastávali funkci proděkanů pro vědu a výzkum nebo z jejich činnosti jasně vyplývalo, že se o vědu a výzkum zajímají (publikace, blogy atd.). Celkový počet dotazovaných byl 5 a interview byla uskutečněna v únoru a březnu roku 2015.

Přestože jsme se snažili o co nejjednodušší a jasně formulované otázky, na začátku všech rozhovorů dotazovaní chtěli vědět, za jakým účelem a pro koho se práce vytváří. Tím, že se jednalo o projekt IPN Metodika, který se zaměřuje přímo na hodnocení vědy a výzkumu v České republice a všichni akademici s tím měli osobní zkušenosti, byly jejich odpovědi mnohokrát tímto tématem ovlivněny a provázány.

Přestože jsme se snažili obsáhnout co nejširší spektrum otázek týkajících se peer review, tato práce má limity především ve výběru dotazovaných, neboť nebylo možné obsáhnout všechny společenské obory. Zkušenosti dotazovaných se dále lišily podle věku a délky pracovního poměru v akademickém prostředí.

3. VÝSLEDKY

Výsledky analýzy uvádíme dle jednotlivých otázek, které byly dotazovaným pokládány. Jako první měli dotazovaní popsat své zkušenosti s peer review. Všichni zmiňovaní psali recenze k odborným článkům pro časopisy v daných oborech, recenzovali odborné monografie a hodnotili projekty uvnitř univerzity. Dva z dotazovaných v minulosti zastávali funkci šéf-redaktora odborného časopisu, a tři z dotazovaných mají zkušenosti z hodnocení zahraničních projektů.

Druhou otázkou jsme navázali na zkušenosti a ptali jsme se, jaká jsou podle dotazovaných pozitiva a negativa peer review procesu v České republice. Všichni se shodli na tom, že v České republice peer review často probíhá pouze formálně a nesplňuje tak účel, který se od něj očekává. Tento fakt je důsledkem situace, typické pro české prostředí, kterou všichni nezávisle na sobě popsali jako „malý rybník“. V České republice je těžké najít dostatek odborníků, kteří se věnují danému tématu, bez toho aniž by nedocházelo ke střetu zájmů a navíc byla naplněna úloha „peer“ ve smyslu vrstevnictví. Právě problematiku vrstevnictví u recenzí vnímali všichni dotazovaní jako velký problém a negativum v českém prostředí společenských věd a všichni shodně tento fakt provázali i s otázkou uzavřených komunit napříč obory. Jako další negativum většina dotazovaných vnímala propojení peer review s alokací finančních prostředků, kdy nedostatečná objektivita hodnotitelů často negativně ovlivňuje především posuzování projektových žádostí. Nicméně i tento aspekt je těsně provázán s otázkou „malého rybníka“ a uzavřeností komunit, které právě prostřednictvím peer review mohou uzavírat cestu mladým vědcům. Ti z dotazovaných, kteří mají zkušenosti s hodnocením ve velkých agenturách (typu GAČR), případně v rámci metodiky, se shodli na velké vytíženosti hodnotitelů, kdy jeden člověk má za velmi krátkou dobu zhodnotit velké množství odborných výstupů, což se velice negativně podepisuje na výsledku samotného recenzního řízení. Přesto všichni dotazovaní souhlasně podotýkají, že pozitivum peer review je právě v tom, že jinak se odborné výstupy ve společenských vědách nedají hodnotit. Na rozdíl od věd přírodních, kdy impakt a citace hrají mnohem větší roli, dynamika věd společenských je pomalejší a zároveň však stabilnější. Peer review je tedy jedinou metodou hodnocení vědeckých výstupů, která je všemi účastníky výzkumu podporována a schvalována i přes všechna negativa, která s sebou přináší.

Další otázkou jsme navázali na předchozí téma a ptali jsme se, zda je s pomocí peer review možné odlišit kvalitní výzkum od tzv. pseudovýzkumu. Zde se všichni souhlasně shodli na tom, že peer review je právě jedinou metodou, která to může odlišit. Tento fakt je ale podmíněn výběrem kvalitních posuzovatelů, kteří jsou schopni výstupy odborně a nezájatě posoudit. V opačném případě peer review tento efekt ztrácí. Někteří dotazovaní se v této souvislosti pozitivně vyjadřovali o zavedení peer review do metodiky hodnocení VaV v ČR, neboť pouze tak je možné vytřídit nekvalitní či podvodný výzkum, který se v „kafemlejnku“ ztrácel a neprávem tak na sebe navazoval finanční prostředky.

Jako další jsme se zeptali, zda si dotazovaní myslí, že by peer review měla být otevřená nebo anonymní. V této otázce se všichni opět shodli na problému „malého rybníka“, kdy anonymita je občas pouze „hrou na schovávanou“. Dva z dotazovaných se shodli na tom, že především u malých oborů, kde počet odborníků čítá jednotky, případně desítky lidí, je potřeba mít recenzní řízení otevřené, kdy hodnotitelé by se neměli za svůj názor stydět a obávat se případných následků. Přesto obecně převládá souhlas s anonymní peer review typu double-blind, a to jak u

odborných publikací, tak především u grantových žádostí. I přesto, že je často autora díla poznat dle jeho typického rukopisu a tématu, kterému se věnuje, vzniká obava, že články a publikace zasloužilých akademiků budou hodnoceny lépe už především kvůli pozici jejich autora. To si čeští akademici dobře uvědomují a opět upozorňují na problém malých komunit. Někteří dotazovaní dále vyjádřili nesouhlas s recenzním řízením odborných monografií, které se v České republice provádí, kdy je v publikaci uvedeno jméno recenzenta. To může vést ke snížení objektivity hodnocení publikace a na trh se tak mohou dostat a dostávají i knihy, které by neměly nést titul odborné publikace.

V návaznosti na obecné vlastnosti peer review jsme se pak zeptali, zda si dotazovaní myslí, že peer review přispívá k tzv. Matoušovu efektu¹ definovaného již v roce 1968 sociologem Mertonem. Všichni dotazovaní se shodli, že Matoušův efekt vždy fungoval a stále funguje, na druhou stranu si mnozí nebyli jisti, zda se jedná primárně o negativní skutečnost. Svůj postoj zdůvodňovali tím, že je přirozené, že chytřejší a šikovnější produkují více publikací a vědeckých výstupů, rychleji postupují v kariéře a sdružují se do významnějších institucí, které si vytváří určité renomé, jež je předpokladem úspěšnosti při rozhodování například o projektových žádostech. Nicméně všichni dotazovaní poukazují na to, že sporná otázka anonymity v odborných publikacích, o které jsme se zmiňovali již výše, opravdu může Matoušův efekt ještě více podporovat.

Dále jsme se zaměřili na praktické hledisko peer review a ptali jsme se dotazovaných, jaký má být počet oponentů. Všichni se shodli na tom, že v případě časopiseckých článků by se mělo konat dvoukolové recenzní řízení, kdy se začne silným initial editorial screeningem v případě kvalitní vědecké rady, který má ulehčit práci recenzentům. Ve druhém kole jsou vybrané články zaslány dvou recenzentům. V případě jejich protikladných posudků by pak článek měl být zaslán třetímu posuzovateli. U projektových žádostí by počet oponentů měl záviset na tom, o jakou částku se jedná. Rozhodně by však oponentů mělo být více a na konci by se měla uspořádat panelová diskuse, kde se hodnotitelé dohodnou na společném řešení. Je však zajímavé, že všichni dotazovaní shodně poukazovali na to, že není tolik důležité mít oponenta vrstevníka, ale je důležité vybrat kvalitního odborníka na danou oblast, který dokáže vědecký výstup objektivně posoudit, neboť praxe je často opačná. Navíc jak všichni podotýkají, většina dnešních akademiků je doslova zavalena články a monografiemi k posouzení a často tak nemají dostatek času na vlastní práci. Domnívají se proto, že je rozumné udržet počet oponentů na dvou, i když v zahraniční praxi se často jedná o tři a více recenzentů.

V další otázce jsme se zeptali, zda by review-proces měl být otevřený i těm, kteří jsou posuzováni a zda by do něj měli mít právo vstupovat, například formou vyjádření nebo komentářů. Všichni akademici se shodli na tom, že tento přístup v současné době funguje, a to především u časopiseckých článků a měl by být i nadále zachován. Naopak u grantových žádostí je praxe často přímo opačná a dotazovaní souhlasně podporovali, aby se k autorům projektových žádostí dostávala odůvodněná zpětná vazba, kde jsou závěry legitimizovány argumenty věcné povahy, posouzením kvalit co do mnoha různých pohledů a jsou konsenzuální mezi širší skupinou posuzovatelů. To je věc, která v současné době v České republice není dostatečně podporována a neumožňuje tak dostatečný rozvoj vědeckých komunit, chybí jejich formativní hodnocení. Často se stává, že posudek se vydává až na žádost předkladatele a není automaticky poslán, jako se to dělá například v zahraničí.

Dále jsme se zaměřili přímo na recenzenty a ptali jsme se, jaká by měla být kritéria pro vyloučení osoby jako recenzenta při posuzování žádosti o grant/prostředky. Zde měli všichni velice podobné názory. Především se

¹ Matoušův efekt – „Vycházeje z rozhovorů s vědci oceněnými Nobelovou cenou ukázal (Merton), že vědci, kteří již dosáhli prestižního postavení, se jednodušeji dostávají ke zdrojům pro své bádání, a tím mohou dále koncentrovat vlastní vědeckou prestiž. Naopak méně zkušené a méně uznávané vědci a jejich příspěvky k rozvoji oborů jsou omezeni ve své „viditelnosti“ v rámci vědy, a proto musejí hledat riskantnější formulace problémů a přístupy k nim.“ (Šíma, 2013, s. 21-22)

jednalo o afiliaci, kdy projekty na mezinárodní úrovni by neměl hodnotit nikdo z dané instituce, národní úrovně nikdo z dané fakulty, a vnitřní projekty nikdo z daného pracoviště/katedry. Jako další kritérium je uváděna nedostatečná odbornost a kvalifikace posuzovatele, i v návaznosti na zkušenosti ze zahraničí a širší rozhled posuzovatele. Bez těchto vlastností posuzovatel nebude schopný dostatečně objektivně žádost posoudit. Poslední podmínkou je střet zájmů, kdy autor a recenzent by mezi sebou neměli mít rodinné/pracovní vazby, které by mohly posuzování ovlivnit. Opět se ukázal problém „malého rybníka“, kdy především lidé z úzce zaměřených oborů podotýkali, že v tomto případě se mohou vyloučit všichni lidé z daného oboru a neměl by kdo žádost posuzovat. Navíc někteří odborníci jsou angažováni v tolika organizacích a odborných radách, že jsou ve střetu zájmu se všemi ostatními v dané oblasti. V tomto případě pak, pokud to nejde jinou cestou, musí fungovat sebečisticí schopnost oboru, kdy akademici by měli být upřímní, neohlížet se na autory projektů a posuzovat objektivně.

V návaznosti na předchozí otázku jsme se zeptali, jak se dotazovaní staví k otázce peer review při posuzování výstupů výzkumu úzce zaměřeného na národní kulturu a společnost (např. český jazyk či české právo). Akademici se shodli v tom, že v tomto případě je okruh recenzentů velice omezený a posledně zmiňovaní musí být dostatečně upřímní a sebekritičtí, aby dokázali svůj obor dále rozvíjet a posouvat dopředu. Všichni dotazovaní se zmínili o odbornících ze zahraničí, kteří se české kultuře odborně věnují a rozumí ji (ať už se jedná o emigranty nebo čistě zahraniční odborníky) a mohou pomoci obor rozvíjet. Přesto spoléhat by se mělo především na odborníky české. Je zajímavé, že v tomto případě Slovensko je již vnímáno také jako zahraničí. Dále se názory odborníků poněkud rozcházejí. Zatímco jedna část upozorňovala na to, že i v oborech národní povahy se dají psát srovnávací studie se zahraničím a že celkově vzniká otázka, zda jsou ty obory opravdu pouze národního charakteru, druhá část odborníků podotýká, že v současné době se vyvíjí velmi vysoký tlak na internacionalizaci národních oborů, která ale ve svém důsledku může mít fatální následky. Tyto snahy se ukazují například vytlačováním národních oborů z databází, časopisy jsou vytlačovány do nehodnotitelných a odborníci jsou nuceni publikovat v cizích jazycích. Přestože tento tlak je oprávněný, neměl by probíhat v té míře, v jaké dneska je.

Další otázka se týkala rozdílů v peer review procesu při hodnocení vědeckých výstupů v jednotlivých disciplínách a v interdisciplinárním bádání. V případě interdisciplinárních projektových žádostí se většina dotazovaných shodla na větším počtu hodnotitelů, kteří by měli být odborníky v oblastech, které projekt pokrývá. V návaznosti na to se ale objevilo několik myšlenek, které je nutné zmínit. První z nich byla, že za interdisciplinárními projekty nebo články se mohou dobře schovávat výstupy, které nejsou kvalitní v žádné z oblastí. Dále se akademici setkali s tím, že v případě interdisciplinárních projektů je hodnotitelé hodnotí stejně přísně, jako projekty jednooborové a nedávají tak některým projektům šanci na úspěch. A poslední problém, se kterým se akademici v tomto případě setkali, byl spojen s historickou hierarchií vědeckých oborů, kdy tradiční obory mohou mít vyšší váhu hlasu při posuzování. Těmto problémům by se však mělo předcházet panelovou diskuzí a především kvalitní a neustrannou peer review.

V dalších otázkách jsme se již dotkli přímo metodiky hodnocení vědy a výzkumu v České republice a ptali jsme se dotazovaných, jaké výstupy by se měly hodnotit metodou peer review při rozdělování finančních prostředků a jak tyto výstupy vybírat. Zde se akademici shodli na tom, že je potřeba výstupy hodnotit výběrovým způsobem, aby byla zachována kvalita a hodnotitelé nebyli přetížení obrovským počtem publikací. Kritéria pro výběr se však nedají jednoznačně definovat a měla by být navázána na částku finanční alokace a velikost instituce. Problémem výběru zůstává vnitřní členění organizace, kdy některé instituce jsou natolik velké, že je pro ně těžké se vnitřně dohodnout a mohou pak volit strategie, které nemusí všem vnitřním jednotkám vyhovovat. Dalším problémem v současné době je, že do hodnocení se mohou posílat publikace, které jsou sice ve svém úzkém oboru jedinečné a organizace přinesou body, ale na vědeckém poli nenesou charakteristiku excelentního výsledku. Nerozvíjí totiž kvalitu života

společnosti, nerozvíjí další postupy a vědu samotnou, navíc je zde vysoká míra subjektivity. Tím se někteří akademici opět dotkli otázky uzavřených komunit.

V další otázce jsme se zeptali, zda je podle vás možné hodnotit společenský přínos výsledků vědecké činnosti pomocí metody peer review. Odpovědi nám bylo, že toto hodnocení je velice problematické a společenský přínos v humanitních vědách se spíše posuzovat nedá. Je zde velký rozdíl mezi výzkumem aplikovaným a základním, kdy společenské vědy jsou tlačeny ke smluvnímu výzkumu a komercializaci, které však často nejsou možné. Naopak pracovníci ve společenských vědách jsou často například členy různých vládních poradních orgánů a spolupracují s neziskovými organizacemi. Avšak hlavní úlohou společenských věd je pohotově reagovat na palčivé problémy dané společnosti, kultury a světa kolem. Jedná se o velké výzvy typu transformace politických a společenských systémů, migrace, nepokoju apod. Dalším problémem, kromě vytvoření nových sad indikátorů, je správný výběr hodnotitelů, kteří musí mít skutečně velký nadhled a musí se zajímat o děje ve společnosti. Jedná se zde o vysoké nároky na vhled recenzentů a jejich záběr a schopnost nejen hloubky analytického vhledu, ale i širší syntézy, kterou jsou schopni disponovat, aby mohli posoudit výstup z hlediska jeho relevance pro společnost.

Následující otázka zjišťovala, jaké mají akademici zkušenosti ze zahraničí v případě rozdělování finančních prostředků pomocí mechanismů založených na peer review, a zda ví, jestli jsou nějaké rozdíly mezi jednotlivými zeměmi. V této otázce akademikům chyběly zkušenosti ze zahraničí. Většina zprostředkovaně od svých kolegů ví, že v zahraničí mají podobné problémy jako u nás, případně zahraniční partneři ani neví, na základě jaké metodiky se rozdělují prostředky na vědu a výzkum.

Poslední otázkou jsme zaměřili do budoucnosti a ptali jsme se, zda je možné s pomocí peer review ovlivnit vývoj vědy a případně jak. Tuto otázku akademici uchopili z různých úhlů pohledu. Většina se shodla na tom, že dobře uchopená peer review slouží k tomu, aby zvýšila kvalitu publikací a pomohla vývoji daného oboru. Pokud se však jedná o posuzování grantů a projektů, zde je většinou peer review vázáno na určité zadání, které bude vývoj vědy ovlivňovat. Toto zadání by však z principu být nemělo. Nicméně v současné době se běžně používá v různých časopisech a organizacích, a zůstává otázkou, zda se jedná o ovlivňování směru vědy, nebo pouze o nový módní trend. Faktem však zůstává, že pro věcný posun vědy dopředu je peer review nutná.

4. DISKUZE

Jak vidíme z výsledků interview, největším problémem, který čeští akademici vnímají ve vztahu k peer review ve společenských vědách, je otázka „malého českého rybníka“. Vývoj vědy s sebou přináší rozčlenění oborů na menší, čítající jednotky nebo desítky odborníků. V tomto případě se pak peer review může stát - a ze zkušeností našich akademiků jednoznačně vyplývá, že se opravdu stává -velice subjektivní záležitostí, kdy jsou výstupy posuzovány podle autora spíše než podle obsahu. Je zde také palčivá otázka nalezení vhodných hodnotitelů, kteří posudky píšou, vzhledem k jejich odbornosti a tak, aby se názory, předsudky a paradigmaty těchto lidí nepromítaly do jejich rozhodnutí. S tímto problémem dále souvisí otázka uzavřených komunit, o které se akademici častokrát v různých souvislostech zmiňovali. Tyto komunity sledují určitou ideologii nebo směr a nejsou ochotni mezi sebe pustit další kolegy. To se odráží i na hodnocení mladých vědeckých pracovníků, kdy se často stává, že i přesto, že pracují na zajímavém a inovativním výzkumu, nejsou staršími kolegy přijímány. Následkem toho se mohou vytvářet určité tábory nebo kliky, které namísto spolupráce mezi sebou bojují a využívají k tomu právě peer review. To ve svém důsledku brzdí vývoj vědy a oboru jako celku. Otázka malých komunit pak klade vysoké morální nároky na jednotlivé posuzovatele, kteří by měli být schopni objektivně a nestranně posoudit své kolegy, se kterými mohou dokonce sdílet i stejnou kancelář. Zde však nesmíme zapomínat na, řečeno slovy dotazovaných, kulturu soužití v daných komunitách. Je potřeba udržet rozumnou kulturu práce v těchto oborech a mechanismy jako je peer

review na to mají určitý vliv. Tím, že je v současné době peer review spojená s alokováním finančních prostředků, vzniká silná kompetitivnost, a v důsledku může docházet až k ostrému odmítání určitých výstupů, které by mohly fungovat ve zdravém prostředí normální komunity. Nepřímo tak dochází k ještě ostřejšímu uzavírání komunit do sebe a jejich stagnaci. To pak také snižuje konkurenceschopnost společenskovedních a humanitních oborů oproti vědám přírodním.

Dalším problémem, o kterém mluvili všichni dotazovaní, je neadekvátní hodnocení projektových žádostí. Zatímco ve velkých evropských agenturách je důležité, aby měl projekt logiku, správnou metodologii a především inovativní myšlenku, v českém prostředí společenských věd jsou často projekty zavrhovány pro drobné chyby v rozpočtu nebo vysokou míru subjektivity posuzovatele. Zde se všichni akademici přiklání k formativnímu hodnocení, kdy předkladatelé by měli dostávat věcné vyjádření a měli by mít možnost se k těmto posudkům vyjádřit a s komisí diskutovat. Navíc se často objevuje problém, že projekty, které byly opraveny dle zaslaných posudků, následující rok byly opět zamítnuty pro jiné chyby, což opět může vypovídat o vysoké míře subjektivity posuzovatelů. Ale přestože většina akademiků se přiklání k tomuto formativnímu hodnocení, hodnocení kontinuální se jim zdá být pro české prostředí nevhodné. Jedním z problémů je typické zpoždování při vypisování jednotlivých výzev, psaní projektů na poslední chvíli a nedostatek zpětné vazby, se kterou by se dalo pracovat.

Mezi další obtíže související s peer review řadí akademici omezené možnosti hodnocených publikací. Zatímco v přírodních vědách jsou články hybnou silou, která posouvá obor, ve společenských vědách to jsou monografie, které jsou stejně důležité. Navíc byly z hodnocení vyřazeny kazuistiky a recenze, které, pokud jsou kvalitně zpracovány, mají stejnou nosnou sílu, jako například kazuistiky v lékařství.

Posledním důležitou otázkou, která se do rozhovorů promítala, byla odbornost a zahraniční zkušenost posuzovatelů. Všichni dotazovaní poukazovali na to, že je potřeba, aby hodnotitelé měli dostatečný rozhled, který podmiňuje právě zahraniční zkušenost. Protože některá témata, která čeští akademici jsou ochotni považovat za vědecká a přínosná, by z pohledu zahraničního oponenta vůbec nestály za to, aby o nich uvažoval. Navíc právě ti, kteří mají zahraniční zkušenost, jsou schopni pochopit, že i mladší pracovník, který má potenciál a má zkušenějšího vedoucího na pracovišti, je dostatečně erudovaný na to, aby mohl projekt dokončit, neboť jsou na to v zahraničí zvyklí.

5. ZÁVĚR

Přestože tato práce je pouhým vhladem do problematiky peer review v oblasti společenských věd, z výzkumu vyplývá silný pozitivní postoj českých akademiků k této problematice. Peer review je v oblasti společenských věd jedním z mála platných nástrojů, které dokážou odhalit kvalitní vědeckou práci a jsou schopny vědu dále posouvat a rozvíjet. I zde se však vyskytuje řada problémů, většina z nich je spojena s malou českou komunitou, tzv. „malým rybníkem“, který práci posuzovatelů značně ztěžuje a ovlivňuje i základní mechanismy fungování peer review ve smyslu anonymity. Je zde tedy předpoklad, že mladá generace přestane vnímat peer review jako jaký-si policejní nástroj, který má práci akademiků kontrolovat, a díky zahraniční zkušenosti a pomoci zkušenějších kolegů ho začnou vnímat jako prostředek k vlastnímu růstu a zkvalitňování vědecké práce.

POUŽITÉ ZDROJE:

- Akerlof, G. (2003). Writing the "The Market for 'Lemons'": A Personal and Interpretive Essay. [cit. 24. 3. 2015]. Dostupné na WWW: < http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/economic-sciences/laureates/2001/akerlof-article.html >.
- Balster, R.L. Reviewing Manuscripts For Scientific Journals. [cit. 14. 4. 2015]. Dostupné na WWW: <http://www.parint.org/isajewebsite/bookimages/isaje_2nd_edition_chapter10.pdf>.
- Goel, S. (2010). Well Rounded Curriculum – An Insight from Biglan's classification of disciplines. [cit. 13.3.2015]. Dostupné z WWW: <<https://goelsan.wordpress.com/2010/07/27/biglans-classification-of-disciplines/>>
- Haack, S. (2007). Peer Review and Publication: Lessons for Lawyers. *Stetson Law Review*. 36, (3.) 791–819.
- Hemlin, S. (2009). Peer Review Agreement or Peer Review Disagreement: Which Is Better. *Journal Of Psychology Of Science & Technology*, 2(1), 5-12. doi:10.1891/1939-7054.2.1.5
- Hendl, J. (2005). *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005, 49 - 55.
- Hendl, J. Kvalitativní výzkum v pedagogice. [cit. 13. 3. 2015]. Dostupné na WWW: <www.kpg.zcu.cz/capv/HTML/5/5.pdf>.
- Langfeldt, L. (2006). The policy challenges of peer review: managing bias, conflicts of interests and interdisciplinary assessments. *Research Evaluation*, 15 (1). 31-41.
- McCormack, N. (2009). Peer Review And Legal Publishing: What Law Librarians Need To Know About Open, Single-blind ,And Double-blind Reviewing. *Law Library Journal*. 101, (1.) [2009-3].
- Miovský, M. (2006). Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu. Praha: Grada. 332 s.
- Národní ústav odborného vzdělávání, Evropská metodika peer review pro počáteční odborné vzdělávání. [[cit. 23. 3. 2015]. Dostupné na WWW: <http://www.nuov.cz/uploads/Publikace/Zajistovani_kvality_OV/European_Peer_Review_Manual_CZ_09_01_05.pdf>.
- Roberts, T. J., & Shambrook, J. (2012). Academic Excellence: A Commentary and Reflections on the Inherent Value of Peer Review. *Journal Of Research Administration*, 43(1), 33-38.
- Šíma, K. (2013). Matoušův efekt v institucionální krajině českého vysokého školství: „Aneb každému, kdo má, bude dáno a přidáno; kdo nemá, tomu bude odňato i to, co má.“ *AULA*, 21, (2). s. 20-30.
- Špála, M. (1999). Recenze - p o s o u z e n í - p e e r r e v i e w. [cit. 23. 3. 2015]. Dostupné na WWW: < <http://knihovna.vsb.cz/cpvs1999/sbornik/spala-priloha-09.pdf>>.
- Weller, A.C. (2001). *Editorial Peer Review: Its Strengths and Weaknesses*. Medford, NJ: Information Today. 342 p.

Tento dokument vznikl v rámci IPN „Efektivní systém hodnocení a financování výzkumu, vývoje a inovací“.

MŠMT ČR, Karmelitská 7, 118 12 Praha1
www.metodika.reformy-msmt.cz